

Joanna Roszak, joannamroszak@gmail.com, Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie

Grzegorz Godlewski, godlewskig@wp.pl, Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie, Wydział Turystyki i Zdrowia w Białej Podlaskiej

Chronotop Lubelszczyzny. Ocena atrakcyjności regionu dla turystyki literackiej z wykorzystaniem bonitacji punktowej

Słowa kluczowe: turystyka kulturowa, turystyka literacka, Lubelszczyzna

Abstrakt

Celem analiz zawartych w artykule jest wykreowanie obrazu potencjału literackiego i turystycznego Lubelszczyzny w oparciu o metody bonitacji punktowej i mapy atrakcji. Autorzy skupili się przede wszystkim na literackich reprezentacjach miast i miejskich śladach literackich (m.in. muzea i pomniki-ławki pisarzy) w jednym ze wschodnich województw Polski. Kluczowym uzasadnieniem podjęcia tematu jest brak pogłębionych badań tego obszaru. W ocenie autorów w literackim segmencie turystyki kulturowej tkwi istotny potencjał. Może on jednocześnie przeistoczyć się w aplikacyjne rozwiązania produktowe w przemyśle turystycznym.

Liczba miejsc związanych z pisarzami i pisarkami osadzonymi w przestrzeni Lubelszczyzny jest pokaźna. Warto je uwzględnić w przewodnikach oraz na przebiegu szlaków i tras turystycznych. Potencjał turystyki literackiej rośnie, a w dobie przemian globalizacyjnych będzie z pewnością wykorzystywany jako mocna strona regionu i magnes przyciągający odwiedzających.

Wprowadzenie

Jan Błoński, autor *Romansu z tekstem*, w eseju zatytułowanym *Miasta* pisał o podróżach, będących dla turystów literackich przedłużeniem romansu z książką: „Pierwszą radością podróżnika jest przewodnik i plan. Zanim jeszcze wyruszy w podróż, już podróżuje: przygotowania nigdy nie rozczarowują” [Błoński 1972, s. 80]. Autorów interesują podróże, których etapem przygotowawczym staje się lektura nie planu czy mapy, ale tekstów literackich występujących w ich charakterze. „Moje wspomnienia krajobrazów są cudownie ostre i trwałe, to odrębna mapa” – pisał Sándor Márai w tomie *W podróży* [2011, s. 5]. Także wspomnienia z wyjazdów na Lubelszczyznę niejednokrotnie odciskano w literaturze, a w połączeniu z miejscami, w których pisarze zaznaczyli fizycznie swoją obecność, pozwalają one zbudować bogaty produkt turystyczny, nazwany tu *Literacką Lubelszczyzną*. Kategoria współczesnego turysty łączy się z figurą czytelnika i czytelniczki, co można uznać za oblicze „zwrotu przestrzennego w naukach humanistycznych” [Rybicka 2011, s. 145]. W takiej perspektywie i zwiedzanie niesprzężone z lekturą, i lektura niemająca przedłużenia w zwiedzaniu noszą rys fragmentaryczności. Wykorzystanie ich rezonowania pozwala na esencjalizację doświadczenia literackiego. Reprezentowane w literaturze terytoria Lubelszczyzny zapraszają w świat wielokulturowości, na *limes orientalis* [por. Książek 2015, s. 15], ku śladom Ormian, Tatarów, Żydów. Teksty literackie czynią świat czytelnym, stają się busołą, mapą, wskazują kierunki zwiedzania, budują z miejsc konstelacje, pozwalają zobaczyć je w sieci powiązań. Jednym z powodów podjęcia umotywowanych literacko badań regionalistycznych nad tym tematem było dostarczenie przewodnikom planowej metodyki oprowadzania, by sposobili turystów do czytania, intensyfikując ich przeżycia.

Użyty w tytule terminem „chronotop” w teorii literatury określa się językową konfigurację czasu i przestrzeni. Michał Bachtin w 1937 roku [1974] przeszczepił go z nauk matematycznych i fizycznych na grunt literaturoznawstwa. W tekście rozszerzono tę metaforę na kolejną dziedzinę, w której możliwe staje się reprezentowanie owych dwóch kategorii oraz ich integracja. Poznanie wymiaru czasowego przez penetrację przestrzeni urzeczywistnia się nie tylko w literaturze, ale i – za jej pośrednictwem – w turystyce. Literatura uruchamia sposoby zwiedzania, wprawia w ruch, wyprawia w podróż i każe turystom zweryfikować dotychczasowe odpowiedzi na pytanie Tadeusza Boya Żeleńskiego *Znaszli ten kraj?*

Artykuł znalazł, prócz Máraiego i Błońskiego, jeszcze jednego patrona. Mając na horyzoncie pytanie Boya Żeleńskiego, tłumacza cyklu *W poszukiwaniu straconego czasu*, należy sięgnąć po zdanie z piątego Proustowskiego tomu, z *Uwięzionej*. Marcel Proust sugeruje wszak, że prawdziwie odkrywczą podróż nie musi polegać na szukaniu nowych przestrzeni, lecz na zaufaniu nowym oczom, na odświeżającym spojrzeniu, integralnym dla turysty literackiego:

Jedyną prawdziwą podróżą [...] byłoby iść nie ku nowym krajobrazom, ale mieć inne oczy, widzieć wszechświat oczami kogoś innego, stu innych, widzieć sto światów, które każdy z nich widzi, którym każdy z nich jest [...] [Proust (b), s. 113].

Proponujemy więc spoglądanie na przestrzeń oczyma pisarzy i pisarek, zapośredniczając spojrzenie w ich widzeniu. W innym tomie tego samego cyklu, w *Utraconej*, znajdziemy jeszcze jeden passus, odnoszący się do proponowanego w artykule trybu zwiedzania, upominającego się o poszukiwanie i odzyskiwanie dla turystyki utraconych miejsc. Proust sugeruje odkrywać miasto, odchodząc od tras wytyczonych przez bedekery [por. Roszak, Godlewski 2013]:

Wieczorami wyruszałem samotnie w samo serce zakłętego miasta, by błądzić po jego ulicach niczym postać. Rzadko się zdarzało, bym podczas tych wypraw nie odkrył na przykład jakiegoś dużego placu, o którym milczały wszystkie bedekery i nie wspominał żaden podróżnik [Proust (a), s. 122].

W stolicy województwa Lubelskiego wytyczono *Szlak Literacki Rejonu Lubelskiego* i *Szlak znanych Lublinian*, urodzili się tam: Biernat z Lublina, Wincenty Pol, Józef Czechowicz, Franciszka Arnsztajnowa, Janina Porazińska, Julia Hartwig, Marcin Świetlicki, zmarli: Jan Kochanowski, Stanisław Klonowic, bywali: Józef Ignacy Kraszewski, Maria Konopnicka, Arnold Słucki, Waław Oszejca, Ewa Szelburg-Zarębina, studiowali Edward Stachura, Eugeniusz Tkaczyszyn-Dycki, pracuje Andrzej Niewiadomski.

W Zamościu przyszedł na świat: Marek Grechuta, Piotr Szewc i Jerzy Szczygieł, tam oraz w Hrubieszowie pracował w wyuczonym prawniczym zawodzie Bolesław Leśmian; z Białą Podlaską oraz Romanowem związany był Józef Ignacy Kraszewski, z Biłgorajem: noblista, Isaak B. Singer, tam urodziła się również poetka, Urszula Kozioł. W Puławach, oświeceniowym centrum polskiego sentymentalizmu, w 1945 roku przyszedł na świat Bohdan Zadura. Z Nałęczowem związały się takie postaci życia literackiego, jak: Deotyma, Bolesław Prus, Stefan Żeromski, Kazimiera Iłakowiczówna, Ewa Szelburg-Zarębina czy Henryk Sienkiewicz. W kurorcie sanatoryjnym upamiętnia ich Nałęczowska Wiosna Kulturalna i Majówka z Panem Prusem. Festiwal literackich zresztą stale w województwie przybywa: w 2017 roku odbyła się kolejna edycja lubelskiego Miasta Poezji oraz trzecia odsłona sierpniowego festiwalu Stolica Języka Polskiego w Szczepieszynie.

Homo legens staje się turystą w lubelskie strony po przeczytaniu stron *Dwóch księżyców* Marii Kuncewiczowej: udaje się wówczas do Kazimierza Dolnego, do jednego z tutejszych muzeów literackich. Pozostałe ulokowane są w Nałęczowie (muzea Żeromskiego

i Prusa), w Woli Okrzejskiej (Muzeum Henryka Sienkiewicza), w Romanowie (Muzeum Kraszewskiego), Lublinie (Muzeum im. Józefa Czechowicza i Dworek Wincentego Pola). Na Lubelszczyźnie w roku 1547 Mikołaj Rej, uzyskawszy od króla Zygmunta Starego przywilej lokacyjny, założył wieś, mającą nazwę pochodzącą wprost od nazwiska tego renesansowego pisarza-humanisty i posła, Rejowiec, który stał się znany z obecności kalwinów i z bogatych jarmarków. Takie atrakcje silnie determinują przestrzeń recepcji.

W połączeniu z unikalną przyrodą i kameralnością miast i miasteczek (w dużej mierze – byłych sztetli) tworzy się tu istotna jakość turystyczna i spójna marka województwa, będąca podstawą do stworzenia nowych szlaków. Książka lub życiorys pisarza czy pisarki, a najczęściej oba te elementy, przyciągają do literackich atrakcji. Immersja literacka zostaje przedłużona w immersji przestrzennej, kieruje pod ławki Kraszewskiego (Biała Podlaska, Romanów), Prusa w Nałęczowie, Singera w Biłgoraju, ale także skłania do penetrowania niewidzialnej obecności pisarza; to wszak tryb zwiedzania umożliwiony wyłącznie przez literaturę, wywołującą przeszłe i zaprzepaszczone obrazy oraz cienie mieszkańców.

Źródła turystyki literackiej

Motywacje podróżnicze związane z literaturą klasyfikuje się najczęściej jako tzw. turystykę kultury wysokiej. Podróże szlakami literackimi mają także szczególny wymiar edukacyjny [Eagle, Carnell 1977, s. 69; Herbert 1995, s. 3; Smith 2003, s. 83]. Liczni badacze przypisują nawet odwiedzającym silnie motywowanym literaturą określenie literary pilgrims (literackich pielgrzymów) [zob.: Glendening 1997, Literary Tourism 2009]. Turysta literacki migruje do przestrzeni opisanej (odwzorowanej lub wykreowanej) w twórczości, do miejsc życia i przebywania autora/autorki lub ulokowania muzeów, tablic pamiątkowych, pomników czy pochówków; poszukuje rzeczywistych miejsc opisanych w utworze, spaceruje śladami bohaterów, a także konfrontuje literackie plenery z realną przestrzenią [Buczowska 2008, Robinson, Anderson 2002, s. 3], stąpa po śladach bohaterów i autorów.

J. N. Yiannakis i A. Davies podkreślają rolę turystyki literackiej w ekonomicznej przyszłości obszarów nieurbanizowanych, w których może ona stać się istotnym przyczynkiem do rozwoju [2012, s. 33]. M. Robinson i H. Anderson dodatkowo tłumaczą to zjawisko siłą linearnego połączenia indywidualnych zainteresowań turysty z miejscami, w których można je zaspokajać. Produkt wymaga od odbiorcy pogłębionych refleksji i nadaje podróży intelektualny sens [2002, s. 22].

Za cel badań, których wyniki tu zaprezentowano i zinterpretowano, autorzy uznali stworzenie obrazu potencjału literackiego i turystycznego Lubelszczyzny w oparciu o metody typowe dla tego typu analiz – bonitację punktową i mapę atrakcji. Skupiono się przede wszystkim na literackich muzeach, pomnikach-ławkach pisarzy czy innych atrakcjach miejsc, gdzie znani literaci urodzili się, żyli, tworzyli i umierali. Tematyka ta niewystarczająco uwzględniona została w empirycznym zaangażowaniu rodzimych badaczy, stanowiła zatem wyzwanie, które może przeistoczyć się w aplikacyjne rozwiązania produktowe, związane z segmentem rynku turystyki kulturowej.

Spektralność

Jeden element związany z uprawianiem podróży z książką w rękę na Lubelszczyźnie, terenie niegdyś wielokulturowym, godny jest szczególnego wyeksponowania. Dziś bowiem m.in. literatura przypomina o tutejszych dawnych mieszkańcach wielu kultur. Nazistowski plan całkowitego wymazania ludności żydowskiej sprawia, że znajdowanie śladów Żydów pozwala doznać iluminacji. Dlatego – póki to możliwe – warto inwentaryzować podobne

obiekty. Fraza z Talmudu: „Biada ludziom, którzy widzą, a nie wiedzą, co widzą” odnosi się do tych mieszkańców miast oraz turystów, którzy, mijając choćby nieliczne domy z zachowanymi na prawych odrzwiach śladami po mezuzach (małych pojemnikach zawierających pergamin z dwoma fragmentami Tory; umieszczano je na prawej framudze drzwi, po zewnętrznej stronie domu), istotnie nie wiedzą, co widzą.

Symbolem tego typu zaangażowanego zwiedzania uczynić można postać sztandarowego awangardowego twórcy rangi europejskiej, Georges’a Pereca, który, mając wiedzę o lubartowskich korzeniach rodzinnych, w 1981 roku odwiedził miasto, gdzie nie zastał żydowskich śladów, a jedynie przytłaczające milczenie, odkrywające wewnętrzną pustkę tego miejsca. Perec to poprzednik dzisiejszych turystów kulturowych. Dysponując tylko post-pamięcią, często zdeponowaną w literaturze, penetrują oni przestrzeń obecności zgładzonych mieszkańców, uprawiają turystykę spektralną, widmową, w której dominantę stanowi użycie wyobraźni, by nią zobaczyć przeszły obraz przestrzeni. Maria del Pilar Blanco i Esther Peeren piszą o zwrocie spektralnym w turystyce [Pilar Blanco, Peere 2013, s. 20].

Znając ten element biografii Pereca, turysta-czytelnik książek autora związanego z Warsztatem Literatury Potencjalnej zapewne sam podejmie wędrówkę, której symbolem może stać się lubelska latarnia, paląca się dzień i noc jako pomnik pamięci (post-pamięci, pamięci zbiorowej i kulturowej) o zgładzonych w Holokauście mieszkańcach miasta. Innym symbolem tego typu świadomego podróżowania mogą stać się wspomniane ślady po mezuzach (ryc. 1).

Ryc. 1. Ślad po mezuzie przy ulicy Moniuszki 14/16 w Białej Podlaskiej

Źródło: zasoby własne autorki.

Warto więc dociekać, co mówią kamienie oraz czego jeszcze na temat wielokulturowej przeszłości można dowiedzieć się od najstarszych mieszkańców. Obcując ze śladem po mezuzie, mamy szansę odczytać mikrohistorię, rekonstruować pamięć, odtwarzać biografię miast ze strzępów.

Rodzice Pereca w latach 30. XX wieku wyjechali z Polski do Francji, a przyszły autor *Życia instrukcji obsługi* urodził się w Paryżu. Długo zwlekał z odwiedzeniem rodzinnych przestrzeni Lubelszczyzny. Znaczące, że żadne źródła nie mówią o tym, jakoby na trasie jego podróży znalazło się muzeum w byłym obozie zagłady Auschwitz, mimo że tam właśnie zginęła Cyrla Schulevitz, jego matka, z urodzenia warszawianka, podczas wojny pojmana w łapance na francuskiej ulicy i, jak pisał jej syn, skierowana na powrót do ojczyzny, by umrzeć. W 1981 roku nie odnalazł jednak śladów lubartowskich Żydów. Ową pustkę (a Paul Schwartz, autor monografii poświęconej autorowi *Urodziłem się*, słusznie skonstatował, że ten identyfikował się z nieobecnością śladów [Schwartz 1988, s. 82]) oddawał m.in. w wierszu:

Jak moi bliscy i dalecy krewni, mógłbym urodzić się
W Hajfie. Baltimore lub Vancouver,
Mógłbym być Australijczykiem, Argentyńczykiem, Anglikiem
Lub Szwedem,
Ale przy tym niemal bezkresie możliwości
Akurat jedno nie było mi dane:
Nie mogłem urodzić się w kraju moich przodków,
W Lubartowie albo Warszawie,
Ani tam dorastać, w kontinuum ustanowionym
Przez tradycję, społeczność, język.

Przeł. Jakub Kozioł¹

Im mniej zostaje dane wzrokowi, im większe zasoby wiedzy należy uruchomić przy zwiedzaniu przestrzeni, tym większe podróż stanowi dla turysty literackiego wyzwanie i tym ważniejszym sprzymierzeńcem staje się dla niego literatura. Tak postrzegana – nosi cechy misterium pamięci. W niej odwiedzający znajduje, parafrazując tytuł powieści, instrukcję obsługi przestrzeni.

Perec po przeglądzie archiwów (map i innych dokumentów), po tropieniu przeszłości rodziców i wspólnoty Żydów w Lubartowie i Puławach – zapytany, co znalazł, miał odpowiedzieć: „Nic. Ani śladu” [Bellos 1995, s. 294]. Dodawał, że nie ma korzeni, skoro niczego już nie zastał w mieście, będącym kolebką jego rodziny. O swoich książkach na rok przed śmiercią mówił, że budują: „rodzaj puzzla, w którym jest puste miejsce na książkę, którą chciałbym jeszcze napisać. I oczywiście to puste miejsce, ta dziura, ta biała plama... zawsze tam będzie... musi tam pozostać...” [Perec 2010, skrzydełko okładki]. Przykład ten ukazuje, jak turystyka literacka wiąże się z poznawczą i etniczną. Określana także turystyką sentymentalną, obejmuje podróże, podczas których uczestnicy poszukują tożsamości, pochodzenia, wiedzy o wartościach danej kultury (por. Mikos von Rohrscheidt 2008, s. 110 i Jędrysiak 2008, s. 73).

Do takiego środowiska chciał trafić Perec. Nie było mu jednak dane doświadczenie wspólnoty. Już we wcześniejszej książce, w innym puzzlu, *La disparition*, 1969 (*Znikło*), w znaczącym geście pominięcia liter *e* tworzył on przenośnię trudnej pustki po i o Żydach. Komponentem podobnych podróży stają się ślady tekstowe, książkowe reprezentacje miast i miasteczek. Czas spędzony z lekturą znajduje kontinuum w podróży i zaspokojeniu potrzeb zmysłów, mamy więc do czynienia z konceptem dwukierunkowego oddziaływania: książka wskazuje miejsce lub miejsce podsuwa książkę. Perec miał wszelkie narzędzia, by ową pustkę dodatkowo usemantyczniać i przesuwać jej źródło do początków nowej ery:

Urodziłem się 7.3.36. Ile dziesiątek, setek razy napisałem to zdanie? Nie pamiętam. Wiem, że zacząłem dość wcześnie [...]. Urodziłem się 25 grudnia 0000. Powiadają, że mój ojciec był stolarzem. W niedługim czasie po moich narodzinach ludzie przestali być życzliwi i musieliśmy się schronić w Egipcie. W ten oto sposób dowiedziałem się, że jestem Żydem i w tych oto dramatycznych warunkach trzeba było dostrzec przyczynę mojej niewzruszonej decyzji, żeby nim nie pozostać [Perec 2012, s. 165].

Nazwisko mojej rodziny brzmi Peretz. Pojawia się w Biblii. Po hebrajsku oznacza *otwór* [...] [Perec 2014, s. 46].

Jedną z najważniejszych postaci w rodzie jest pisarz Icchok Lejb Peretz, piszący w jidysz i po polsku [...]. Dziadek nazywał się Dawid Peretz i mieszkał w Lubartowie. Miał troje dzieci: najstarsza to Estera Chara Perec, potem Eliezer Perec, a najmłodszy był Icek Judko Perec. W czasie, gdy przychodzili na świat – to znaczy pomiędzy rokiem 1896 a 1909 –

¹ Cyt. za: http://teatrnn.pl/leksykon/node/3322/georges_perec_1936%E2%80%93931982

Lubartów był jakoby najpierw rosyjski, potem polski i na powrót rosyjski. Mówiono mi, że urzędnik stanu cywilnego, usłyszawszy nazwisko po rosyjsku, zapisał je po polsku, czyli Perec – niewykłuczone, że było odwrotnie [Perec 2014, s. 47].

Przez dłuższy czas chciałem zachować dla siebie to, co zobaczyłem; nie do mnie należało rozgłaszanie czegokolwiek o powierzonych mi misji [...] [Perec 2014, s. 8].

Ów zabłąkany podróżnik, w 1981 roku doświadczający nieobecności, odczuwał ogołocenie. 37 lat po jego wyprawie z rozproszonych śladów, w pęknięciach widać więcej, sponad stron ksiązek łatwiej odtworzyć topografię nieistniejącego.

Metody i sposoby analizy badań

Inspiracji do tworzenia metodologii podnoszonego problemu można doszukiwać się w środkach stosowanych w krajoznawstwie. Szczególne znaczenie wydaje się mieć inwentaryzacja krajoznawcza, zarejestrowanie stanu aktualnego obiektów i walorów. Wyniki mają istotne znaczenie dla ochrony zabytków [Kruczek 2003; Bieńczyk 2003] i mogą służyć poprawie zagospodarowania turystycznego obszaru, a szczególnie kreowaniu atrakcji turystycznych i wytyczaniu szlaków. Stanowią one jednocześnie cenne źródło informacji, potrzebnych autorom publikacji krajoznawczych, przewodnikom, pilotom wycieczek czy organizatorom imprez. Inwentaryzacja krajoznawcza powinna obejmować nie tylko treści wynikające z klasyfikacji topograficznej oraz rzeczowej, ale także dokumentację bibliograficzną, ikonograficzną (zdjęcia, rysunki) i kartograficzną (mapy, plany, przebieg szlaków). Autorzy przeprowadzili uproszczony proces inwentaryzacyjny obiektów analizowanych w treści artykułu; w publikacji o charakterze przeglądowym nie byłoby możliwe przekazanie obszernej wiedzy o każdym z nich. W metodologii oceny potencjału jednostek przestrzennych (region, rejon, obszar, miejscowość, szlak, obiekt) warto zaproponować tworzenie i wykorzystanie map atrakcji turystycznych oraz bonitację punktową, przyporządkowującą wartości liczbowe poszczególnym elementom (np. miejscom, w których pisarz przebywał i tworzył). Ta metoda oceny jakości i klasyfikacji zjawisk stosowana w bardzo wielu dyscyplinach, polega na jakościowym wartościowaniu składników i cech atrakcyjności walorów turystycznych, służy np. do oceny przydatności badanego terenu dla potrzeb penetracji turystycznej i rekreacji.

Autorzy, reprezentujący dwie instytucje naukowo-badawcze, które spotykają się i uzupełniają na styku literatury i turystyki, podczas badań prowadzonych w latach 2016-2017 stworzyli trzy kwestionariusze bonitacyjne dotyczące muzeów literackich, ławek pisarzy, a także wybranych miast i miejscowości Lubelszczyzny (Lublina, Białej Podlaskiej, Zamościa, Biłgoraja, Nałęczowa, Romanowa, Woli Okrzejskiej, Hrubieszowa, Szczebrzeszyna, Rejowca). Zawierały one pytania, zweryfikowane podczas wywiadów telefonicznych (w przypadku muzeów – rozmów z przedstawicielami poszczególnych placówek), obserwacji i podróży.

Analizę wyników badań podzielono według klucza, w którym uwzględniono: aspekty turystyki literackiej w wybranych miastach Lubelszczyzny, muzea literackie na Lubelszczyźnie oraz ławki pisarzy².

Analiza wyników badań

² Wykorzystany w badaniach kwestionariusz bonitacyjny obejmował zagadnienia liczby znanych pisarzy i pisarek związanych z miejscem, imprez kulturalnych z nimi związanych, miejsc urodzin, pisarzy nagrodzonych, istnienia szlaków literackich, wieku założenia muzeów, ich powierzchni, najstarszych eksponatów, imprez kulturalnych organizowanych na terenie muzeum, czasu otwarcia placówki, usług towarzyszących, promocji, położenia, oznakowania, opłaty za wstęp, daty powstania ławki-pomnika, jej położenia, oznakowania i liczby ławek danego pisarza/pisarki w Polsce.

Miasta

Analiza literackiego potencjału miast obejmowała pytania z zakresu turystyki literackiej: liczby znanych pisarzy powiązanych życiem i twórczością, liczbę miejsc związanych ze znanymi pisarzami (w tym muzea, ławki, tablice pamiątkowe, pomniki itp.), liczbę imprez kulturalnych im dedykowanych, miejsca ich urodzin, nagrodzenie pisarzy najwyższymi nagrodami literackimi i istnieniem i jakością szlaków/tras literackich miejskich i ponadlokalnych. Każdą z wymienionych cech oceniono zgodnie z ustaloną punktacją. Kompilacyjne zestawienie w/w cech zaprezentowano w tab. 1.

Tab. 1. Bonitacja punktowa w zakresie turystyki literackiej wybranych miast Lubelszczyzny

Cecha /miasto	Lublin	Zamość	Puławy	Biała Podlaska	Nałęczów	Kazimierz Dolny	Szczebrzeszyn	Hrubieszów	Biłgoraj	Rejowiec
Znani pisarze	6	6	-	2	6	6	1	4	2	1
Miejsca powiązane	6	4	-	2	4	1	1	2	2	1
Imprezy kulturalne	4	2	-	1	2	2	1	1	-	-
Miejsca urodzin	15	6	2	-	-	-	-	3	2	-
Nagrody literackie	7	3	1	-	9	3	-	3	-	-
Szlaki literackie	3	-	-	-	1	-	-	-	1	-
Suma punktów	41	21	3	5	22	12	3	13	7	2

Zródło: badania własne.

Autorzy przyjęli założenie, że skala oceny potencjału literackiego miast będzie wyglądała następująco:

Miasto bardzo atrakcyjne - powyżej 20 pkt.

Miasto atrakcyjne - 10-19 pkt.

Miasto mało atrakcyjne - poniżej 10 pkt.

Nie zaskakuje fakt, że miastem najbardziej atrakcyjnym pod względem tworzenia oferty produktowej dla potrzeb turystyki literackiej jawi się Lublin (suma punktów – 41). Jego najważniejsze walory to miejsca urodzin znanych pisarzy oraz wplatanie ich twórczych życiorysów w historyczną materię miasta. Rangę miast bardzo atrakcyjnych osiągnęły też Zamość (21 pkt.) i Nałęczów (22 pkt.). Najsilniejszy potencjał literacki Zamościa określa liczba związanych z nim znanych postaci, jednak zawodzi organizacyjna formuła szlaków/tras turystycznych, mogących tu funkcjonować. Nałęczów punktuje przy kategoriach nagród literackich oraz pisarzy mieszkających tam lub tworzących. Zaskakująco nisko plasuje się bonitacyjny potencjał literacki Kazimierza Dolnego. Ma on jednak wiele innych walorów i jest jednym z najbardziej rozpoznawalnych miast Lubelszczyzny. Dalej ułożyły się: Rejowiec, Hrubieszów, Szczebrzeszyn i Biłgoraj.

Muzea

Analizie bonitacyjnej poddano także siedem muzeów literackich Lubelszczyzny. Pytania obejmowały następujące zagadnienia: rok założenia, powierzchnia muzeum, zinwentaryzowana liczba i wiek eksponatów, imprezy kulturalne organizowane na terenie muzeum, okres otwarcia placówki, dostępność przewodników, usługi towarzyszące, promocja, jego położenie, oznakowanie muzeum w przewodnikach *in situ*, dodatkowe atrakcje w najbliższej okolicy oraz opłaty, które muszą ponieść konsumenci za wstęp do placówki (uwzględniono promocje cenowe). Zbiorcze zestawienie wziętych pod uwagę w badaniach cech znajduje się w tab. 2.

Tab. 2. Bonitacja punktowa muzeów literackich Lubelszczyzny

Muzeum/cecha	WP	SŻ	BP	HS	DK	JIK	JC
Rok założenia	3	3	3	3	1	1	1
Powierzchnia muzeum w m ²	8	2,37	4	12,5	15	17,5	7,5
Liczba eksponatów	5	4	2	2	3	4	3
Wiek najstarszych eksponatów	3	2 + 2	2	3	3	4 + 2	2
Imprezy kulturalne na terenie muzeum	22	10	11	8	47	17	32
Okres otwarcia	2	2	2	2	2	2	2
Przewodnicy	2	2	2	2	1	2	2
Usługi towarzyszące	3	1	4	4	3	3	4
Promocja muzeum	2	4	2	2	3	3	4
Położenie muzeum	2	2	2	2	1	2	2
Oznakowanie muzeum	2	2	2	2	2	2	2
Dodatkowe atrakcje w okolicach muzeum	1	1	3	4	2	3	5
Oplaty za wstęp	3	3	4	3	3	3	5
Suma punktów	58	38,37	43	49,5	86	65,5	68,5

Źródło: badania własne.

- WP – Muzeum Wincentego Pola w Lublinie
 SŻ – Muzeum Stefana Żeromskiego w Nałęczowie
 BP – Muzeum Bolesława Prusa w Nałęczowie
 HS – Muzeum Henryka Sienkiewicza w Woli Okrzejskiej
 DK – Dom Kuncewiczów, Oddział Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym
 JIK – Muzeum Józefa Ignacego Kraszewskiego w Romanowie
 JC – Muzeum Lubelskie w Lublinie, Oddział Literacki im. Józefa Czechowicza

Ocenę atrakcyjności muzeów literackich przyjęto wg następującej gradacji punktowej:

Muzeum bardzo atrakcyjne - powyżej 100 pkt.

Muzeum atrakcyjne - 100-50 pkt.

Muzeum mało atrakcyjne - poniżej 50 pkt.

Najatrakcyjniejszym muzeum literackim Lubelszczyzny okazał się Dom Marii i Jerzego Kuncewiczów w Kazimierzu Dolnym, który uzyskał sumaryczną ocenę 86 pkt.: aktywnie organizuje imprezy kulturalne, zarówno jednorazowe, jak i cykliczne. W jego pobliżu funkcjonuje Dom Dziennikarza, mogący przyczynić się do współtworzenia produktu muzeum. Trzeba także przypomnieć, że Kazimierz Dolny, Nałęczów i Puławy leżą w tzw. trójkącie, tworzącym obszar Lubelszczyzny, dysponujący licznymi walorami przyrodniczymi i antropogenicznymi.

Drugie miejsce w analizie bonitacyjnej przypadło Muzeum Lubelskiemu: Oddziałowi Literackiemu im. Józefa Czechowicza. O jego atrakcyjności świadczą przede wszystkim liczne współorganizowane imprezy kulturalne oraz uczestnictwo w programach typu Noc Muzeów, Noc Kultury czy możliwość wykorzystania miejskiej Karty Turysty przy zwiedzaniu stolicy województwa lubelskiego oraz współpraca badanej placówki z Ośrodkiem „Brama Grodzka – Teatr NN”.

Istotne różnice dostrzec można w powierzchni wystawienniczej badanych jednostek – przodują tu: Muzeum J. I. Kraszewskiego w Romanowie oraz Dom Kuncewiczów. Łatwość dostępu do eksponatów, ich rozmieszczenie, brak tłoku, nawet podczas zwiedzania większych grup zainteresowanych, stanowi istotną wartość dodaną. Muzea nałęczowskie – Żeromskiego i Prusa – prezentują się jako najmniej atrakcyjne.

Ławki

Ostatnim elementem podlegającym analizie potencjału literackiego Lubelszczyzny stały się pomniki-ławki pisarzy. Na omawianym obszarze znajdują się cztery. Ocenie bonitacyjnej poddano takie parametry, jak: lata powstania ławki, jej położenie, oznakowanie, możliwość

odtworzenia twórczości pisarza przy pomniku oraz liczbę ławek upamiętniających siedzącą na niej postać w Polsce.

Zbiorcze zestawienie przedstawia tab. 3.

Tab. 3. Bonitacja punktowa pomników-ławek pisarzy na Lubelszczyźnie

cecha/pomniki-ławki	Ławka J.I. Kraszewskiego w Białej Podlaskiej	Ławka J.I. Kraszewskiego w Romanowie	Ławka B. Prusa w Nałęczowie	Ławka I. Singera w Biłgoraju
Lata powstania	1	1	1	1
Położenie	1	2	4	2
Oznakowanie	2	1	1	1
Odtwarzanie twórczości	-	-	-	-
Liczba ławek w Polsce	2	2	1	1
Suma punktów	6	6	7	5

Źródło: badania własne.

Jako podstawę do analizy przyjęto następujące kategorie:

Ławka bardzo atrakcyjna - powyżej 10 pkt.

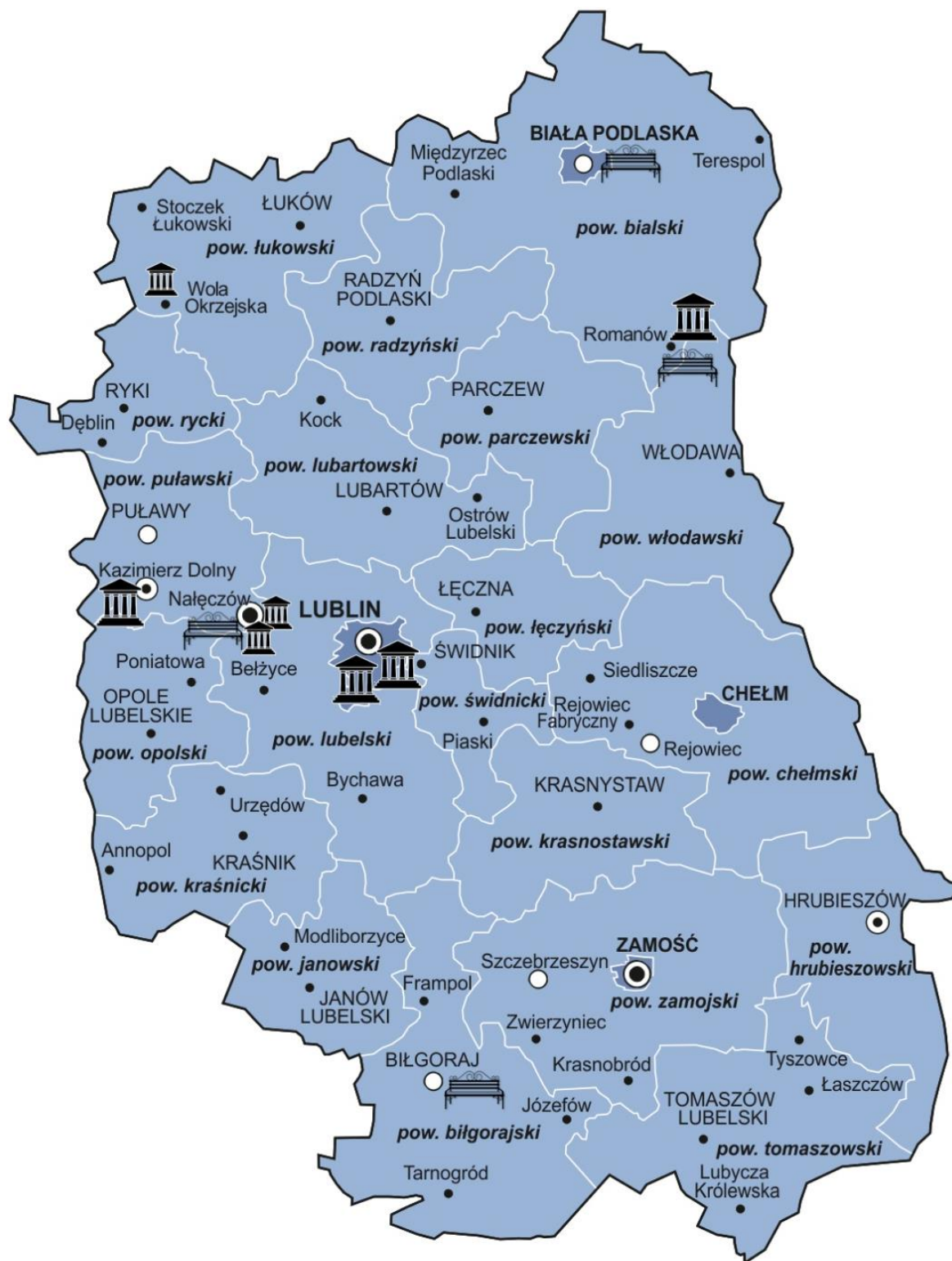
Ławka atrakcyjna - 10-5 pkt.

Ławka mało atrakcyjna - poniżej 5 pkt.

Wszystkie ławki można określić mianem atrakcyjnych. Na ich tle wyróżnia się pomnik Bolesława Prusa w Nałęczowie, znajdujący się w bezpośredniej bliskości muzeum poświęconego pisarzowi, w centrum miejscowości, w otoczeniu Parku Zdrojowego, będącego częścią Uzdrowiska Nałęczów S.A. – najbardziej znanego na Lubelszczyźnie i rokrocznie odwiedzanego przez licznych turystów zdrowotnych. Niedogodność – w przypadku analizowanych obiektów – to brak możliwości odtwarzania fragmentów twórczości pisarzy przy ławce. Dla literackich pielgrzymów byłaby to niewątpliwie atrakcja i silny bodziec prowokujący do ewentualnych podróży ich szlakami (szczegółową charakterystykę ławkowych pomników autorzy zaprezentowali w odrębnej publikacji).

Mapa atrakcji

Przedstawione powyżej punktowe zestawienia potencjału literackiego Lubelszczyzny pozwalają na zastosowanie kolejnego narzędzia poglądowego, które można wykorzystać w praktyce pilotażowej i przewodniczej, szczególnie w zakresie znakowania szlaków i budowania elementów zagospodarowania turystycznego (np. na tablicach poglądowych w miastach). Mapę atrakcji literackich Lubelszczyzny prezentuje ryc. 2.

Miasto:

- - bardzo atrakcyjne
- ◉ - średnio atrakcyjne
- - mało atrakcyjne

Muzeum:

- bardzo atrakcyjne
- średnio atrakcyjne
- mało atrakcyjne

Ławeczka:

- bardzo atrakcyjna
- średnio atrakcyjna
- mało atrakcyjna

Ryc. 2. Mapa atrakcji literackich Lubelszczyzny – miasta, muzea, ławki

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowanie

Precyzyjne stworzenie obrazu potencjału literackiego i turystycznego miejsca ma cechy subiektywności, ujawniło się już na etapie tworzenia kwestionariusza bonitacyjnego. Analizę twórczości pisarzy i pisarek przy próbie osadzenia jej na mapie można porównać z przyporządkowaniem puzzli, wspomnianych już wcześniej w twórczości Pereca.

Tematyka turystyki literackiej w empirycznym ujęciu rodzimych badaczy plasuje się coraz wyżej. Kilkanaście pozycji traktujących o niej zmierza ku kompleksowej analizie problemu [zob. Buczkowska 2009, Wyszowska 2008, Zmyślony 2001]. Znana zasada krajoznawcza, mówiąca, że poznawanie kraju należy zaczynać od najbliższych okolic, powinna znaleźć zastosowanie w przypadku literackiej penetracji obszaru recepcji turystycznej przez szkoły ulokowane w regionie. Warto wspierać ośrodki miejskie (także edukacyjne) oraz pozamiejskie w budowaniu i podtrzymywaniu tego istotnego aspektu turystyki kulturowej. Jej potencjał rośnie, a w dobie przemian globalizacyjnych, będzie z pewnością wykorzystywany jako magnes przyciągający nie tylko literackich pielgrzymów, ale także innych odwiedzających. Podróż z książką w rękę może stać się domeną Lubelszczyzny.

Bibliografia

- Bachtin M., 1974, *Czas i przestrzeń w powieści*, przeł. Jerzy Faryno, „Pamiętnik Literacki”, z. 4, s. 273-311
- Bellos D., 1995, *Georges Perec. Życie w słowach*, przeł. Jakub Kozioł, „Literatura na Świecie”, nr 11-12
- Bieńczyk G., 2003, *Krajoznawstwo i jego związki z turystyką*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna ALMAMER, Warszawa
- Błoński J., 1972, *Miasta*, „Teksty”, nr 1, s. 80-89
- Buczkowska K., 2008, *Turystyka kulturowa. Przewodnik metodyczny*, Wydawnictwo AWF, Poznań
- Buczkowska K., 2009, *Literatura podróżnicza faktu niedocenioną niszą turystyki literackiej*, „Turystyka Kulturowa”, nr 1, s. 4-13
- del Pilar Blanco M., Peeren E. (red.), 2013, *The Spectralities Reader: Ghosts and Haunting in Contemporary Cultural Theory*, Bloomsbury, London-New Delhi, New York, Sydney
- Dres J., 2013, *Nie pojedziemy zobaczyć Auschwitz*, przeł. Natan Okuniewski, MF Studio, Warszawa
- Glendening J., 1997, *The High Road Romantic Tourism. Scotland and Literature, 1720-1820*, Palgrave Macmillan, Basingstoke
- Herbert D., 2001, *Literary places, tourism and the heritage experience*, „Annals of Tourism Research”, vol. 28(2), s. 312-333
- http://teatrnn.pl/leksykon/node/3322/georges_perec_1936%E2%80%93931982
- Jędrzyak T., 2008, *Turystyka kulturowa*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa
- Kruczek Z., Kurek A., Nowacki M., 2003, *Krajoznawstwo. Zarys teorii i metodyki*, Wyd. PROKSENIA, Kraków
- Książek M., 2015, *Droga 612*, Fundacja Sąsiedzi, Białystok
- Márai S., 2011, *W podróży*, przeł. Teresa Worowska, „Zeszyty Literackie”, Warszawa
- Mikos von Rohrscheidt A., 2008, *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*, GWSHM Milenium, Gniezno
- Perec G., 1969, *La disparition*, L'imaginaire Gallimard
- Perec G., 2010, *Gabinet kolekcjonera*, przeł. Wawrzyniec Brzozowski, Wydawnictwo Lokator, Kraków
- Perec G., 2012, *Urodziłem się*, przeł. Jacek Olczyk, *Urodziłem się. Eseje*, pod red. Jacka Olczyka, Wydawnictwo Lokator, Kraków
- Perec G., 2014, *W albo wspomnienie z dzieciństwa*, przeł. Wawrzyniec Brzozowski, Wydawnictwo Lokator, Kraków
- Proust M. (a) (bez daty wydania), *Utracona*, przeł. Magdalena Tulli, Wolne Lektury

- Proust M. (b) (bez daty wydania), *Uwięziona*, przeł. Tadeusz Boy-Żeleński, Wolne Lektury
- Robinson M., Anderson H. Ch. (Ed.), 2002, *Literature and tourism: Essays in the reading and writing of tourism*, London: Thomson International
- Roszak J. Godlewski G., 2013, *Homo Legens as Homo Turisticus: Toward the Methodology of Literary Tourism*, „Folia Turistica”, nr 28(2), AWF, Kraków
- Roszak J., Godlewski G., 2015, *Przysiąść się do pisarza. Pomniki-laweczki na Lubelszczyźnie jako atrakcje turystyczne*, „Turystyka Kulturowa”, nr 2, s. 6-19
- Rybicka E., 2011, *Ponowoczesny regionalizm i badania komparatystyczne*, „Rocznik Komparatystyczny”, nr 2, s. 141-161
- Schwartz P., 1988, *Georges Perec. Traces of His Passages*, Summa Publications, Birmingham, Alabama
- Smith K. A., 2003, *Literary Enthusiasts as Visitors and Volunteers*, „International Journal of Tourism Research”, Vol. 5, No. 2, s. 83-95
- Watson N. J. (red.), 2009, *Literary Tourism and Nineteenth-Century Culture*, Palgrave Macmillan, Basingstoke
- Wyszowska I., 2008, *Turystyka biograficzna – istota, znaczenie, perspektywy*, „Turystyka Kulturowa”, nr 1, s. 22-33
- Yiannakis J. N., Davies A., 2012 *Diversifying rural economies through literary tourism: a review of literary tourism in Western Australia*, „Journal of Heritage Tourism”, Vol. 7, No. 1, s. 33-44
- Zmyślony P., 2001, *Literatura jako podstawa tworzenia produktu turystycznego*, „Problemy Turystyki”, nr 1-2, s. 21-31

Chronotope of the Lublin Region.

The assessment of the attractiveness of region for literary tourism with a using of the point bonitation method

Key words: cultural tourism, literary tourism, Lublin region

Abstract

The aim of the analysis in this paper is to create the image of Lublin-region and its literary and touristic potential. The authors based their research on the two methods: point boning and maps of tourists attraction. They focused primarily on literary representations of cities and urban literary traces (e.g. literary museums and monument-benches) in this one of the eastern Polish provinces. The key reason for undertaking this theme is the lack of the publication shortage in this area. The authors find the significant potential in this segment of cultural tourism. At the same time, it can transform into implementation in the tourism industry.

The number of places associated with literary works embedded in the Lublin-region is considerable, they should be included in the guides and on the routes. The potential of literary tourism is growing, and in times of globalization it will undoubtedly be used as the strength of the region and a magnet for visitors.